

KNHOVNICKÉ PROGRAMY EVROPSKÉ UNIE A SOUVISEJÍCÍ OTÁZKY

Adolf Knoll, Národní knihovna ČR

O evropských programech se nejčastěji hovoří ve spojení s hledáním dalších zdrojů financování knihoven. Evropské programy jsou však v první řadě o roli knihoven ve společnosti a jsou založené na hluboké analýze stavu knihoven v jednotlivých zemích. Zúčastnit se evropského programu znamená rozjet se stejným směrem a tempem jako další partneři. Z tohoto důvodu je vhodné si připomenout i další možnosti knihoven, neboť evropské programy jsou především programy výzkumu a vývoje a docela určitě do budoucna i nadále budou. Chceme-li v nich hrát důležitou roli – a ne pouze roli zkoumaného nebo toho, kdo ověřuje výsledky – budeme se muset v knihovnách soustředit na nejnovější trendy rozvoje v duchu evropských priorit.

Vládní a nevládní programy a zdroje

Při snaze získat další zdroje pro financování knihovny nebo skupiny knihoven je třeba podtrhnout tyto základní skutečnosti:

- tyto prostředky získávají speciální projekty; je tudíž nezbytné tyto projekty koncipovat a předkládat;
- jedním z hlavních kritérií při posuzování těchto projektů jsou:
  - zapojení se do mezinárodní spolupráce knihoven;
  - míra nového poznání nebo rozvoje technologií.

Obecně lze další zdroje získat z těchto typů organizací:

a) **vládní**

granty výzkumu a vývoje ČR

speciální programy MK ČR, jako je RISK

programy UNESCO (plné členství)

programy Evropského společenství (asociované členství)

NATO (v dohledné době plné členství)

G7 resp. G8, pokud budeme přizváni ke konkrétnímu programu (např. účast NK v programu Bibliotheca Universalis – světová digitální knihovna)

vládní programy jednotlivých vyspělých zemí pro kulturní spolupráci nebo pomoc zemím střední a východní Evropy (nizozemský projekt MATRA, pravidelné japonské knižní dary atp.)

Pro ČR připadají v úvahu programy UNESCO, v němž máme plné členství, a programy Evropského společenství, kde má ČR statut asociované země, dále pak v blízké budoucnosti NATO, G7 resp. G8, pokud budeme ke konkrétním projektům přizváni.

b) **nevládní**

domácí (české nadace, banky a podniky)

zahraniční (většinou nadace nebo nevládní organizace jako IFLA, příp. ICA nebo IASA atp.)

Pro země střední a východní Evropy, což je oficiální termín pro evropské postkomunistické země (Central and Eastern European Countries, CEEC) mohou být speciální projekty zaměřeny na dohnání zaostalosti v aplikaci moderních technologií nebo projekty v oblasti ochrany knihovních fondů, tzn. projekty na záchranu významného kulturního dědictví. Obecně však platí, že jsou financovány především pilotní projekty, které přinášejí něco nového zejména v oblasti výzkumu a vývoje.

V ČR se významně podílely na financování rozvoje knihoven zejména Andrew W. Mellon Foundation, Volkswagen-Stiftung a Getty Conservation Institute. Šlo především o rozvoj knihovnických informačních systémů a jejich propojení, budování knihovních fondů a ochranu vzácných fondů. Pravidelně mají knihovny možnost využívat grantových řízení Open Society Institute-Regional Library Programme. Až na výjimky (grant Andrew W. Mellon Foundation na rozvoj technologie retrospektivní konverze katalogů pro NK) jde o granty kladoucí si za cíl srovnání úrovně zemí střední a východní Evropy s vyspělým světem. Tento charakter má zčásti i program MK ČR RISK a některé vládní programy vyspělých zemí, například MATRA.

Ostatní zdroje pak financují především aktivity a projekty mající charakter výzkumu a vývoje nebo přinejmenším zásadní klíčový význam pro rozvoj určitého programu. V tomto není výjimkou ani UNESCO, které nedisponuje velkými prostředky a které je s to financovat zásadní malé klíčové projekty zejména v oblasti Všeobecného informačního programu nebo příbuzného programu pro informatiku. Smlouvy s UNESCO mají výrazný charakter smlouvy o dílo, což mohou mít i některé sponorské smlouvy jiných (i českých) institucí. Předkládané projekty musí respektovat grantové kanály UNESCO, které jsou většinou vázány (kromě financování malých ad hoc projektů) na schválení Generální konferencí UNESCO, tzn. předtím na doporučení národní komise pro UNESCO. Tyto projekty musí být v souladu s existujícími programy UNESCO, například Paměť světa.

Společným jmenovatelem programů NATO, Evropského společenství a G8 je rozvoj nebo vývoj nových technologií, příp. jejich originální aplikace do prostředí knihoven.

V rámci stávajících programů (nebo již ukončených) Evropského společenství hrají určitou roli i knihovnické programy připravující asociované země na jejich plné členství. To platí i pro oblast knihoven. Tyto programy nejsou rozsáhlé a jejich hlavními řešiteli mohly až do naší doby být jen instituce zemí s plným členstvím.

V rámci PHARE proběhl program PHARE Library Development Programme (PLDP), který na příkladě rozvoje regionálních knihoven v Kluži (Rumunsko) a Szentedre (Maďarsko) ukázal, jakým způsobem by měly veřejné knihovny přistupovat k modernizaci svých služeb. V současné době lze spoluúčast knihoven zemí střední a východní Evropy zaznamenat v programech PubliCA, LISTED CEE, CECUP, DEDICATE, EXCEL, EXPLOIT, ONE-2, PRIDE a LIBECON/2000.

Program PubliCA (Public Libraries Concerted Action) je v současné době vlastní extenzí staršího programu zaměřeného na veřejné knihovny deseti zemí střední a východní Evropy, které jednájí o vstupu do unie. Koordinátorkou programu je Ústřední veřejná knihovna v Leuvenu (Belgie). Program si klade za cíl spolupráci knihoven a podporu přijetí doporučení studie EU Public Libraries and the Information Society (publikace EUR 17648 EN, příp. viz URL:<http://www.croydon.gov.uk/publica/engplis.htm>), zvýšení vědomí významu strategického potenciálu veřejných knihoven při budování informační společnosti, výměnu informací o aktuálních programech zabývajících se veřejnými knihovnami, definování strategie, akcí a studií vedoucích k omezení roztržitosti veřejných knihoven v Evropě. Informace i program PubliCA viz na URL <http://www.croydon.gov.uk/publica>, případně <http://www2.echo.lu/libraries/en/projects/publica.html>.

Ze zemí střední a východní Evropy je plným partnerem PubliCA rumunská regionální knihovna v Kluži-Napoca.

LISTED – Library Integrated System for Telematics-based Education – se zabývá knihovnami a mimoškolním vzděláváním. Jde t.č. pouze o rozšíření existujícího programu o testování prostřednictvím dvou maďarských knihoven.

CECUP – Central and Eastern European Copyright User Platform – partnery jsou knihovnické asociace zemí střední a východní Evropy.

DEDICATE – Distance Education Information Courses through Networks – partnery jsou převážně technické univerzity z Estonska, Lotyšska, Litvy, Polska a Maďarska.

EXCEL – EDILIBE Extension to CEE Libraries – program se zabývá vztahem knižního trhu a knihoven – partneři jsou v Estonsku, Polsku a Maďarsku.

EXPLOIT – Pan-European Exploitation of the Results of the Libraries Programme – program si klade za cíl rozšíření výsledků knihovnických programů EU ve střední a východní Evropě – partnery jsou instituce v Polsku a Ma-

ďarsku

ONE-2 – Opac Network in Europe– II – partneři jsou v Maďarsku – program se zabývá katalogy knihoven, vyhledáváním informací a dodáváním dokumentů

PRIDE – People & Resources Identification for Distributed Environments – partner je v Maďarsku, program se zabývá rozšiřováním knihovnických služeb LIBECON/2000 (Millenium Study – Library Economics in Europe) je zaměřen na vybudování a trvalou údržbu databáze statistik evropských knihoven. Ze zemí střední a východní Evropy jde o data z oněch deseti asociovaných zemí. Domovská stránky LIBECON je na URL <http://www.libecon2000.org/>. Partnerem LIBECON je Národní knihovna ČR. V současné době (srpen 1998) je již v provozu databáze statistických dat za minulá období. Data jsou za knihovny nejen našich deseti zemí, ale též západoevropských států. LIBECON tak vytváří srovnávací nástroj pro řízení knihoven. Databáze bude dále rozvíjena a v blízké době budou rozeslány nové formuláře pro sběr statistických dat.

Partnery v těchto programech ze zemí střední a východní Evropy – ne hlavními řešiteli, neboť to nebylo možné – jsou velmi často vysokoškolské knihovny nebo veřejné knihovny, v některých případech i střední a malé podniky. Národní knihovny jen asi ve dvou případech. Složení partnerů vcelku odpovídá struktuře partnerů ze zemí Evropského společenství, tam je však již tradiční větší účast malých a středních podniků. Všechny tyto programy jsou spíše seznamovacími kontaktními záležitostmi, nejde o špičkové vysoce technologicky zaměřené projekty.

Mechanismus knihovnických projektů Evropské unie

V r. 1984 upozornil Evropský parlament na význam knihoven pro rozvoj společnosti a v r. 1985 předala Rada ministrů Evropské komisi rezoluci, která vyzývala k aktivitě v této oblasti. K tomu je třeba nejprve poznamenat, že tzv. evropské projekty jsou financovány jako součást rámcových programů Evropského společenství pro výzkum a technologický rozvoj. Jde tedy o programy výzkumu a vývoje kladoucí si za cíl pokrok a prosperitu Evropy. Rámcový program je přijímán obvykle na pětileté období jako rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady Evropy. Obsahuje tedy to, na čem se členské země dohodnou, že může být motorem jejich rozvoje.

Tomu však většinou předcházejí důkladné analytické práce a zjišťování. Nejinak tomu bylo i v oblasti knihoven, kde byly zpracovány studie *Library Economics in Europe a Library Systems in Europe*. Na základě výsledků těchto studií byl v r. 1990 v rámci 3. rámcového programu vyhlášen i první knihovnický program, který se zaměřil na čtyři zásadní témata:

1. komputerovaná bibliografie
2. knihovnické sítě a propojení systémů

3. moderní knihovnické služby s použitím informačních a komunikačních technologií

4. stimulace evropského trhu telematických produktů a služeb pro knihovny

Bylo vybráno 51 projektů a 3 doprovodné akce, zúčastnilo se více než 200 institucí, knihoven, středních a malých podniků, jejichž rozvoj je v EU preferován, a výzkumných ústavů.

Rovněž 4. rámcový program, který končí letos, respektoval toto zaměření, ale schválených projektů již bylo méně. Obecně lze říci, že se projekty zaměřily v první oblasti na problémové otázky bibliografických záznamů a retrospektivní konverzi katalogů, ve druhé oblasti pak na propojení elektronických katalogů, vyhledávání informací a transfer dat, ve třetí oblasti pak mj. na dostupnost a elektronické dodávání dokumentů, optické disky a multimédia, ve čtvrté oblasti pak na řadu integrujících projektů k prvním třem tématům a dále na řízení knihoven (kam patří i LIBECON a PubliCA).

Země střední a východní Evropy se mohly zúčastnit 4. rámcového programu v oblasti telematiky pro knihovny s tím, že jejich účast bude případně financována z prostředků na mezinárodní spolupráci (INCO). Nemohly se stát hlavními řešiteli, vzhledem k jinému zdroji financování byla grantová řízení složitější, použití finančních prostředků se v některých oblastech mírně liší od financování institucí členských zemí.

Zde je třeba též připomenout, že Evropská komise nefinancuje projekty jednotlivých institucí, ale konsorcium institucí z různých zemí (což je podmínkou), které předkládají společný projekt. Tzn., že již před vyhlášením grantových řízení je třeba znát své příští partnery.

Předtím však proběhla vzhledem k zemím střední a východní Evropy řada aktivit Evropské komise, které si kladly za cíl zjištění stavu knihoven. Dnes je této problematice věnována celá webová stránka na serveru Evropské komise v rámci Telematiky pro knihovny (URL <http://www2.echo.lu/libraries/en/cee/homecee.html>) pod názvem *Library Cooperation with Central and Eastern Europe*.

Nejprve byla v červnu 1994 svolána konference *Library Development in Central and Eastern Europe*, která byla prvním odrazovým můstkem pro definování strategie spolupráce se střední a východní Evropou. Následovaly návštěvy paní Moniky Segbert a popsání stavu knihoven a knihovnictví v devíti zemích, což i přesto, že jde o stav z r. 1995, je i dnes zajímavé čtení (<http://www2.echo.lu/libraries/en/cee/resource.html>). Poměrně obecným rysem ve většině zemí byla absence státní knihovnické politiky. Jakoby jsme začali bořit spoustu z toho, co oni si předsevzali – i když již pokročilejšími prostředky – v západní Evropě budovat.

Byla ustavena konzultační skupina k těmto otázkám, byla zpracována studie *Library Economics in Central and Eastern Europe* (data za roky 1989–

1994), byl zpracován informační balíček o zavádění automatizace do knihoven (viz literatura), byla uspořádána spolu s OSI-RLP budapeštská *International Conference on Library Automation* v r. 1996 (viz literatura), byla podpořena setkání expertů na digitalizaci a knihovnickou legislativu atp. To vše mimo jiné znamená, že stav našich knihoven a knihovnictví je dostatečně znám a analyzován.

5. rámcový program

5. rámcový program byl schválen na léta 1998–2002 a nebude obsahovat speciální podprogram pro knihovny, neboť se předpokládá, že základní výstavba komunikační infrastruktury knihoven (automatizace, informační systémy, způsoby řízení, dodávání dokumentů) již byla ukončena.

Cíle 5. rámcového programu jsou seskupeny ve čtyřech oblastech, jež se nazývají *aktivity*.

1. aktivita obsahuje.

- otevření zdrojů živého světa a ekosystému
- vytvoření uživatelsky přívětivé informační společnosti
- podpora soutěživého a udržitelného rozvoje

2. aktivita je zaměřena na potvrzení mezinárodní role výzkumu v Evropském společenství

3. aktivita se týká inovací a účasti středních a malých podniků

4. aktivita je zaměřena na optimalizaci lidského potenciálu

Knihovny bude zajímat především 1. aktivita a její druhé téma, které je strukturováno do čtyř klíčových akcí (**key actions**):

1. Informační společnost: systémy a služby pro občana
2. Informační společnost: nové metody práce a elektronického obchodu
3. Informační společnost: multimediální obsah
4. Informační společnost: zásadní technologie a infrastruktury

V prvním tématu mohou knihovny najít svou roli především ve zprostředkování veřejných informací státu občanovi. Třetí téma je zaměřeno obecně na usnadnění celoživotního vzdělávání, přičemž důraz je kladen na rozvoj inteligentních systémů v této oblasti a nových forem multimediálního obsahu vč. audiovizuálního a rozvoj nástrojů pro strukturaci tohoto obsahu a jeho zpracování. Čtyři hlavní směry tohoto tématu se zaměří na:

- interaktivní elektronické publikování novými metodami pro tvorbu a strukturování publikací a pro personalizované šíření informací o kulturních předmětech a pro přístup ke kulturním předmětům prostřednictvím virtuálních knihoven a muzeí;

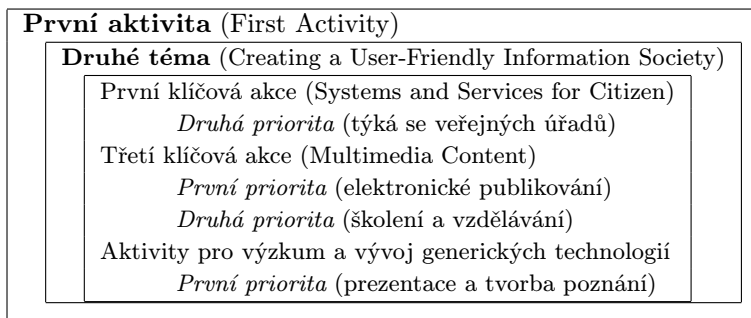
- školení a vzdělávání: systémy, služby a software umožňující rozvoj a demonstraci nových metod užívajících multimédií, širokopásmové komunikace, simulace a virtuální reality;
- nové jazykové technologie, které napomáhají tomu, aby informace a informační systémy byly uživatelsky přívětivější;
- pokročilé technologie přístupu k informacím, jejich filtrování a analýzy k usnadnění zvládnutí informační exploze a užití obsahu multimédií především v geografických informačních systémech.

Čtvrté téma je zaměřeno na rozvoj software, techniky a technologií.

Informační společnost zahrnuje též aktivity výzkumu a vývoje generic-
kých technologií. Z pohledu knihoven se výzkum zaměří mj. též na technologie pro prezentaci a tvorbu poznání a práci s ním.

Schematicky pak lze znázornit místo zájmu knihoven v 5. rámcovém programu takto:

Pátý rámcový program

Jelikož knihovny nabudou mít již speciální program, budou si muset hledat místo v moderní informační společnosti samy, a to pravděpodobně (ale nejen tam) ve výše ukázaných oblastech. To znamená, že se bude muset ještě ve větší míře podpořit výzkum a vývoj související s činností knihoven s tím, že se jeho tematické zaměření přesune ve smyslu definovaném 5. rámcovým programem.

Současný výzkum a vývoj v této oblasti v podstatě reaguje na některé aspekty obsažené ve 4. rámcovém programu, v oblasti digitalizace pak je již obsaženo přemostění do sféry formulované 5. rámcovým programem. České zaměření pak navíc obsahovalo oblast ochrany fondů, šířeji našeho kulturního dědictví.

3. International Conference on Library Automation in Central and Eastern Europe. Conference Proceedings, Budapest 10–13 April 1996. Luxembourg, European Commission, 1997 (EUR 17551 EN)
4. Synopses of Projects supported by the European Commission for the application of telematic systems in libraries. Luxembourg, European Commission, 1996.
5. Introducing Information Technology in Libraries. An Information Pack. Luxembourg, European Commission, 1996.
6. Knihovny a informační společnost. Evropský vědeckotechnický rozvoj v telematice pro knihovny. In: Národní knihovna. Knihovnická revue, 1996, roč. 7, č. 2 – 3, str. 45–53.
7. From Quantity to Quality: Collection, Analysis and Use of Statistics for Libraries. A European workshop for suppliers and users of library statistics, Luxembourg, 9–10 December 1997. Luxembourg, European Commission, 1998.
8. PROLIB/ECON-CEEC. Study of Library Economics in Central and Eastern Europe. Final Report. Croydon, Institute of Public Finance, 1997.
9. Library economics in Central and Eastern Europe / Phillip D.C. Ramsdale, David Fuegi. Luxembourg, European Commission, 1997.
10. Intergovernmental Council for the General Information Programme (Eleventh Session). Final Report. Paris, 2–3 December 1996. Paris, UNESCO, 1997 (CII-96/CONF.210/CLD.8)
11. Report on the Green Paper on the Role of Libraries in the Modern World. Rapporteur Mirja Ryynänen. Strasbourg, European Parliament – Committee on Culture, Youth, Education and the Media, 1998.
12. Public libraries and the information society / J. Thorhauge (auth.), G. Larsen (comp.), H.-P. Thun (comp.), H. Albrehtesen (comp.), M. Segbert (ed.). Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, (in print) (EUR 17648 EN)
(Výtah viz URL <http://www.croydon.gov.uk/publica/engplis.htm>)